

■ ДИСКУСІЇ

УДК: 338.43.02(477.44)

СТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (1991-1992 РОКИ)©

К.І. ЛЕВЧУК,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
та філософії,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

У статті досліджено початковий етап становлення та розвитку фермерських господарств Вінницької області. Визначено, що створення фермерських господарств проходило з великими труднощами та не виправдовувало сподівань на швидкий розвиток нової категорії сільськогосподарських товаровиробників. З'ясовано, що причини конфліктних ситуацій, які виникали під час створення земель запасу та їх подальшого розподілу, були породжені недосконалою правовою базою, недовірою сільських громад до нових форм господарювання. Встановлено, що площа виділених земель для бажаючих займатися фермерським господарством на Вінниччині відповідає середнім показникам по Україні. Відзначено низький рівень матеріально-технічного та фінансового забезпечення новостворених фермерських господарств з боку державних структур.

Ключові слова: фермерське господарство, аграрні відносини, земельна реформа, землі запасу, сільська рада.

Табл. 2. Літ. 12.

Постановка проблеми. Ринкові перетворення в економіці України, які розпочалися на початку 90-х років ХХ ст., призвели до появи в аграрному секторі товаровиробників різних типів господарювання. Одним із різновидів сільськогосподарських підприємств є фермерські господарства, становлення яких в Україні розпочалося ще до проголошення незалежності та відсутності відповідної законодавчої бази. На той час допомога фермерському руху була своєрідним політичним маркером, який свідчив про підтримку національно-демократичних сил та ринкових реформ. “Усі країни, що досягли навіть перевиробництва сільськогосподарської продукції, організовують сільськогосподарське виробництво на основі фермерства” [1, с. 2] Подібний підхід породжував невиправдані сподівання на швидкі та ефективні зміни у аграрному секторі. Тому слід погодитись із твердженням П. Макаренка та Л. Мельника про те, що жодна із форм підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки на початку 90-х років ХХ ст. не привертала до себе такої пильної уваги, як фермерство [2, с. 16].

© К.І. ЛЕВЧУК, 2018

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Об'єктом дослідження В. Нечитайла було становлення і функціонування господарств фермерського типу в Україні на різних етапах історії – від початку їх заснування під час козацької колонізації Південного Причорномор'я до середини 90-х років ХХ ст. [3].

Своєрідною апологетикою фермерства слід вважати історико-публіцистичну працю І. Томича, одного з перших фермерів, а згодом керівника Асоціації фермерів та приватних землевласників України [4].

Вивченню питань становлення, функціонування та розвитку фермерських господарств у процесі ринкових перетворень як однієї із форм господарювання присвячені наукові праці економістів-аграріїв В. Горьового, Л. Продівуса, М. Калінчака, В. Лебідя, К. Лисенка, В. Липчука, Л. Гнатишина [5; 6; 7]. Дослідники прийшли до висновку, що фермерські господарства можуть мати перспективи розвитку лише при постійній підтримці та захисті з боку держави.

Слід зазначити, що головна увага у вивченні фермерських господарств закономірно зосередилась на сучасному етапі розвитку аграрних відносин, коли фермерські господарства стали статистично значимою силою (як правило з 2000 року). Однак в працях дослідників недостатньо уваги приділено початковому етапу становлення аграрної реформи (1991-1992 роки), ролі державної підтримки у розгортанні нових організаційно-правових форм господарювання на селі, ставлення до фермерського руху селянства та місцевої влади.

Інформаційну базу дослідження складають документи державного архіву Вінницької області, зокрема довідка про хід виконання Закону України про селянське (фермерське) господарство по Вінницькій області, підготовлена комісією Міністерства сільського господарства та продовольства восени 1992 року, доповідні записки, довідки про наявність фермерських господарств та показники їх розвитку [8].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення процесу становлення і розвитку фермерських господарств Вінницької області протягом 1991-1992 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. 18 грудня 1990 року Верховна Рада УРСР ухвалила постанову “Про земельну реформу”, згідно з якою з 15 березня 1991 року всі землі Української РСР оголошені об'єктом земельної реформи. Здійснення земельної реформи було покладено на місцеві ради народних депутатів та Раду Міністрів УРСР (з квітня 1991 року – Кабінет Міністрів УРСР) [9, с.100].

20 липня 1991 року з метою стимулювання розвитку фермерських господарств Кабінет Міністрів УРСР ухвалив постанову “Про розвиток селянських (фермерських) господарств”, якою зобов'язав міністерства і відомства України, Агропромбанк “Україна”, облвиконкоми забезпечити ефективне функціонування багатокладної економіки в агропромисловому комплексі, становлення селянських (фермерських) господарств, сприяння проведенню земельної реформи шляхом надання необхідної матеріально-технічної, організаційної та фінансової допомоги [10]. Таким чином, Україна, перебуваючи у складі СРСР, зробила перші кроки на шляху реформування аграрних відносин.

20 грудня 1991 року Верховна Рада України ухвалила Закон “Про селянське (фермерське) господарство”, в якому фермерське господарство було проголошено рівноправною формою ведення господарства поряд з державними, колективними, орендними та іншими підприємствами і організаціями, господарськими товариствами. Місцевим радам народних депутатів було поставлено завдання до 20 січня 1992 року

вирішити питання про вилучення із земель колгоспів, радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств і організацій диференційовано не менше 7-10 відсотків сільськогосподарських угідь і передачу їх до складу земель запасу. До 1 березня 1992 року забезпечити надання ділянок із земель запасу громадянам, які бажають організувати селянське (фермерське) господарство [11, с. 187].

Архівні документи свідчать про те, що практичне втілення Закону “Про селянське (фермерське) господарство” протягом 1992 року показало неготовність владних структур, представників місцевих рад та сільських громад, ентузіастів фермерського руху до конструктивної співпраці в реформуванні аграрного сектору України. Так станом на 25 лютого 1992 року до складу земель запасу Вінницької області було виділено 245,2 тис. га землі, в тому числі 143,3 тис. га ріллі, що склало 9,5 відсотків від сільськогосподарських угідь при нормативі 7-10% [8, арк. 21].

Однак 22 сільські ради взагалі не виділили землі запасу. Ще більше місцевих рад утворили земельний запас в обсягах менше 7 %. Так в Чернівецькому районі із 13 сільських рад 11 не виконали відповідного нормативу. Тому землі запасу в районі становили лише 3,9 % від площі сільгоспугідь. Не створили потрібних площ земель запасу 14 сільрад Тиврівського району, 13 – у Калинівському, 11 – у Вінницькому, Томашпільському та Шаргородському – по 10, Могилів-Подільському – 9, Іллінецькому, Козятинському, Липовецькому – по 7 [8, арк. 22].

У доповідній записці на ім'я представника Президента України у Вінницькій області Дідика М.А. з промовистою назвою “Про стримування земельної реформи в окремих сільських (селищних) радах Вінницької області” основною причиною невиконання постанови з виділення земель запасу визначався “опір керівництва колгоспів, радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств і безпринципність сільських (селищних) рад народних депутатів” [8, арк. 24].

На наш погляд, подібний висновок мав суб'єктивний характер та не враховував низку факторів, які породжували у сільських жителів критичне відношення до темпів та методів земельної реформи. По-перше, створення земель запасу розпочалося відповідно до Постанови Верховної Ради України “Про земельну реформу” від 18 грудня 1990 року, яка зобов'язувала місцеві ради народних депутатів провести інвентаризацію земель, визначивши ділянки, що використовуються не за цільовим призначенням, нераціонально, або способами, які призводять до зниження родючості ґрунтів, і передачу їх до складу земель запасу для наступного надання у першочерговому порядку громадянам для організації селянських (фермерських) господарств, ведення особистого підсобного господарства, садівництва, городництва [9, с.101].

Із загальної площі земельних угідь Вінниччини, що були відведені у запас, рілля становила 58,4, а пасовища – 36,8 відсотка. У першу чергу, до складу земель запасу відійшли низькопродуктивні угіддя, в тому числі рілля. У більшості районів Вінниччини це еродовані землі, розміщені на схилах річок та ярів, у природоохоронних зонах. Луки та пасовища, як правило, залишались у користуванні громади для випасу домашньої худоби, а кращу ріллю було відведено під розширення колективних городів та присадибних ділянок [8, арк. 2-3].

Відповідно до Закону України “Про селянське (фермерське) господарство” для організації фермерських господарств мали відводитись землі не нижче середнього кадастрового рівня по господарству. Таким чином, поява фермерів, які претендували на кращі землі запасу, викликала незадоволення місцевої громади, породжувала конфліктні ситуації навколо відчуження земель.

Показовою була позиція голови Білянської сільської ради В. Собчака, який відкрито заявив, що сесія сільради, приймаючи рішення про відведення частини земель у запас, не мала на меті створення фермерських господарств: “Коли появляться бажаючі стати фермерами, тоді і будемо думати, де виділити їм землю” [8, арк. 4].

По-друге, у низці районів Вінницької області місцеві ради обмежували розміри земельних ділянок під фермерське господарство. На наш погляд селяни вважали несправедливим можливе виділення для фермерів 50 і більше гектарів землі, та ще й безкоштовно. До того ж, значна частка претендентів на землю були міськими жителями або фермерами з інших сіл.

Так у Бершадському районі середній розмір фермерського господарства складав 10 га. У Літинському – 8 з 11 фермерів отримали по 5 га. У селі Грибалівка фермеру В. Дерев’янку було відмовлено в отриманні ділянки площею 25 га, а виділено лише 6 га. Жителю міста Іллінці О. Щербі Поріївська сільрада виділила 16 га землі замість 30 га. Виділена ділянка була найгіршою серед земель запасу.

Фермери села Коростівець Жмеринського району М. Костогриз та В. Чижик, отримавши у 1991 році земельні наділи по 19 га, попрацювали рік та подали заяви на розширення. Оскільки вільних земель запасу в сільраді не було, фермери звернулися до Мовчанської сільради з проханням виділити їм по 50 га землі кожному. На сесії сільради їм відмовили через те, що вони не були місцевими жителями [8, арк. 5].

Слід зазначити, що там, де з самого початку земельної реформи між місцевими органами влади, колгоспниками та фермерами встановилося взаєморозуміння, скарг і нарікань з боку фермерів не було. Комісія Міністерства сільського господарства і продовольства, яка перевіряла хід виконання Закону України “Про селянське (фермерське) господарство” у Вінницькій області, відзначила вісім районів (Вінницький, Липовецький, Козятинський, Немирівський, Крижопільський, Тульчинський, Барський, Гайсинський), де було створено (станом на липень 1992 року) понад 60 відсотків фермерських господарств області. Однак 51 відсоток опитаних комісією фермерів головною причиною, що стримувала розвиток нової форми господарювання на селі, назвали відсутність необхідної сільськогосподарської техніки і лише 19 відсотків – недостатню кількість землі [8, арк. 6].

Показники розвитку селянських (фермерських) господарств Вінницької області за 1991-1992 роки в цілому відповідали середнім показникам по Україні, про що свідчить таблиця 1.

Таблиця 1

**Показники розвитку селянських (фермерських) господарств
Вінницької області за 1991-1992 роки**

Область	Кількість фермерських господарств				Середній розмір одного господарства (га)			
	01.07. 1991 р.	01.01. 1992 р.	01.10. 1992 р.	01.01. 1993 р.	01.07. 1991 р.	01.01. 1992 р.	01.10. 1992 р.	01.01. 1993 р.
Вінницька	13	27	401	509	22	20	18	20
Україна	1013	2098	11615	14388	18	19	20	20

Джерело: [8, арк. 1,26; 12, с.175]

Становлення та успішний розвиток фермерських господарств, які за визначенням мали продукувати товарну продукцію, вимагали значних вкладень з боку державних структур.

З метою надання допомоги селянським (фермерським) господарствам Кабінет Міністрів України 27 червня 1991 року видав розпорядження про утворення Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств. Станом на 1 вересня 1992 року обласне відділення фонду отримало 18,8 млн крб, які були використані, переважно, для виплати за виготовлення проектної документації на відведення земель фермерським господарствам. 128 фермерським господарствам під гарантії фонду було надано кредитів на суму 55,7 млн крб, або по 435 тис. крб кредиту на одне господарство. Щодо загальної кількості наявних фермерських господарств – в середньому на одне припадало 148 тис. крб. Тоді як для купівлі техніки і початкового облаштування пересічному фермерському господарству потрібно було щонайменше 1 млн крб кредиту [8, арк.7].

В основному кредити надавались на придбання техніки, паливно-мастильних та будівельних матеріалів. Так, за рахунок кредитів фермери придбали 98 тракторів та 11 комбайнів. Протягом 1992 року державне об'єднання "Агромаш" реалізувало фермерам 36,1 т бензину та 96,8 т дизпалива. Значну частку паливно-мастильних матеріалів фермери отримали через колгоспи, радгоспи та інші організації.

Станом на 1 вересня 1992 року заборгованість по короткотермінових кредитах у 38 фермерських господарствах складала 3 млн крб. Заборгованість по довготермінових кредитах у 122 фермерів перевищувала 32 млн крб [8, арк.7-8].

Посилення економічної кризи, викликане руйнацією командно-адміністративної системи та запровадженням ринкових відносин в Україні, призвело до зростання інфляції, здорожчання сільськогосподарської техніки та паливно-мастильних матеріалів. Кількість сільськогосподарської техніки, придбаної фермерами Вінницької області протягом 1992 року, відображена в таблиці 2.

Таблиця 2

**Кількість сільськогосподарської техніки, придбаної фермерами
Вінницької області протягом 1992 року**

Сільськогосподарська техніка	Всього	В тому числі	
		Нова	Вживана
Тракторів	129	37	92
Автомобілів	51	5	46
Комбайнів зернових	11	10	1
Тракторних причепів	63	15	48

*Джерело: [8, арк. 9]

З наведених у таблиці даних можна зробити висновок про незадовільне забезпечення фермерських господарств необхідною для виробництва сільськогосподарської продукції технікою. Непопулярність обласної постачальницької служби серед фермерів була викликана її високою ціною. Лише третина фермерів мала доступ до кредитів, які потрібно було рано чи пізно віддавати, реалізуючи свою продукцію, а для цього слід було організувати виробництво. Тому фермери намагалися придбати необхідні машини та обладнання без посередників у виробників. Крім того, значну частку техніки, яка була в експлуатації, фермери отримали в різних організаціях за низькими цінами.

Фермерське господарство – це не тільки земля та сільськогосподарська техніка. Для повноцінного господарювання необхідна інфраструктура: виробничі та складські приміщення, ферми, лінії електропередач, дороги. Однак протягом 1992 року обсяги

капітального будівництва фермерських господарств були практично відсутні. Централізовані капіталовкладення, виділені аграрним міністерством обласному сільськогосподарському управлінню на 1992 рік на будівництво об'єктів соціальної сфери села, були розподілені між районними сільськогосподарськими управліннями у 1991 році. При розподілі цих коштів інтереси фермерів не були враховані. Тоді як в 1992 році заявка на розбудову інфраструктури фермерських господарств складала 384 млн крб, з них на виробничі приміщення – 179 млн крб, будівництво ліній електропередач – 48 млн крб, дороги – 130 млн крб, житла – 27 млн крб [8, арк. 10].

Відповідно, результати діяльності фермерських господарств не були особливо вражаючими. Станом на 15 вересня 1992 року фермери Вінниччини здали державі 1008 тонн зерна, 50 тонн цукрових буряків, 5 тонн м'яса [8, арк. 10-11].

Висновки. Становлення та розвиток фермерських господарств протягом 1991-1992 років на Вінниччині, як і в цілому в Україні, супроводжувалися низкою проблем, які були породжені непідготовленістю державних структур, місцевих органів влади, селянства до реформування аграрних відносин. Зокрема законодавчі акти, якими була розпочата земельна реформа, неоднозначно трактували призначення земель запасу, що породило конфліктні ситуації щодо відведення землі між фермерами та сільською громадою. Відсутність адекватного потребам матеріально-технічного забезпечення новостворених господарств з боку державних структур та спроби адміністративно-командними методами започаткувати ринкові перетворення в аграрному секторі поставили фермерів в скрутні умови господарювання на багато років уперед.

Список використаних джерел

1. Месель-Веселяк В. Чи вийде фермерство на широку дорогу? // Наш Час – 30 жовтня 1992 р. – № 29. – С. 2-5.
2. Макаренко П.М. Фермерські господарства України – до 20-річного ювілею / П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 16-24.
3. Нечитайло В.В. Становлення селянського господарства фермерського типу в Україні: історична ретроспектива і сучасний стан : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / В.В. Нечитайло; НАН України. Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознав. – Л., 2006. – 36 с.
4. Томич І.Ф. Терниста дорога українського фермера. До 20-річчя фермерського руху (історія становлення та розвитку АФЗУ) / І.Ф. Томич. – К.: ВД “Авіцена”, 2010. – 288 с.
5. Горьовий В.П. Аграрна політика у розвитку фермерства в Україні / В.П. Горьовий, Л.В. Продивус. // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 10-17.
6. Калінчак М.В. Аналіз напрямів державної підтримки розвитку фермерських господарств / М.В. Калінчак, В.М. Лебідь, К.О. Лисенко // Агросвіт. – 2013. – № 13. – С. 7-13.
7. Гнатишин Л.Б. Оцінка розвитку фермерства в регіонах України / Л.Б. Гнатишин, В.В. Липчук, // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 47-53.
8. Державний архів Вінницької області. – Ф. 6191. – Оп.1. – Спр. 398 – Документи про виконання Закону України “Про селянське (фермерське) господарство” та рішення Уряду з цього питання по області за 1992 рік (Заявки, дані, довідки) – 65 арк.
9. Постанова Верховної Ради Української РСР “Про земельну реформу” від 18 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 10. – С. 100-101.

10. Про розвиток селянських (фермерських) господарств [Електронний ресурс]: постанова КМУ від 20.07.1991р. №96. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

11. Постанова Верховної Ради України “Про порядок введення в дію Закону України “Про селянське (фермерське) господарство” від 20 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №14. – С.187-194.

12. Левчук К.І. Аграрні відносини в Україні за умов переходу до ринкової економіки (історико-політичний аспект) / К.І. Левчук, Л.М. Серєда. – Вінниця: ТОВ “Нілан ЛТД”, 2012. – 180 с.

Список використаних джерел у транслітерації /References

1. Mesel-Veseliak V. Chy vyide fermerstvo na shyroku dorohu? / V. Mesel-Veseliak // Nash Chas – 30 zhovtnia 1992 r. – № 29. – P. 2-5.

2. Makarenko P.M. Fermerski hospodarstva Ukrainy – do 20-richnoho yuvileiu / P.M. Makarenko, L.L. Melnyk // Ekonomika APK. – 2010. – № 7. – Pp. 16-24.

3. Nechytailo V.V. Stanovlennia selianskoho hospodarstva fermerskoho typu v Ukraini: istorychna retrospektyva i suchasnyi stan : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ist. nauk : spets. 07.00.01 “Istoriia Ukrainy” / V. V. Nechytailo; NAN Ukrainy. In-t ukrainoznav. im. I. Krypiakevycha, In-t narodoznav. – L., 2006. – 36 p.

4. Tomych I.F. Ternysta doroha ukraïnskoho fermiera. Do 20-richchia fermerskoho rukhu (istoriia stanovlennia ta rozvytku AFZU) / I.F. Tomych. – K.: VD “Avitsena”, 2010. – 288 p.

5. Horovyi V.P. Ahrarna polityka u rozvytku fermerstva v Ukraini / V.P. Horovyi, L.V. Prodyvus. // Ekonomika APK. – 2012. – № 12. – Pp. 10-17.

6. Kalinchak M.V. Analiz napriamiv derzhavnoi pidtrymky rozvytku fermerskykh hospodarstv / M.V. Kalinchak, V.M. Lebid, K.O. Lysenko // Ahrosvit. – 2013. – № 13. – Pp.7-13.

7. Hnatyshyn L.B. Otsinka rozvytku fermerstva v rehionakh Ukrainy / L.B. Hnatyshyn, V.V. Lypchuk, // Ekonomika APK. – 2010. – № 12. – Pp. 47-53.

8. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti. – F. 6191. – Op.1. – Spr. 398 – Dokumenty pro vykonannia Zakonu Ukrainy “Pro selianske (fermerske) hospodarstvo” ta rishennia Uriadu z tsoho pytannia po oblasti za 1992 rik (Zaiavky, dani, dovidky) – 65 ark.

9. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainskoi SRSR “Pro zemelnu reformu” vid 18 hrudnia 1990 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR.– 1991. – № 10. – Pp.100-101.

10. Pro rozvytok selianskykh (fermerskykh) hospodarstv [Elektronnyi resurs]: postanova KМУ vid 20.07.1991r. №96. – Rezhym dostupu; <http://zakon.rada.gov.ua>. – Nazva z ekranu.

11. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro poriadok vvedennia v diiu Zakonu Ukrainy “Pro selianske (fermerske) hospodarstvo” vid 20 hrudnia 1991 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1992. – № 14. – P. 187-194.

12. Levchuk K.I. Ahrarni vidnosyny v Ukraini za umov perekhodu do rynkovoï ekonomiky (istoryko-politychnyi aspekt) / K.I. Levchuk, L.M. Sereda. – Vinnytsia: TOV “Nilan LTD”, 2012. – 180 p.

**ANNOTATION
ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF FARMS
OF VINNYTSIA REGION (1991-1992)**

*LEVCHUK Kostyantyn,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of History of Ukraine and Philosophy,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

The initial stage of formation and development of farms in Vinnytsia Region is investigated in the article. It was defined that establishment of farm enterprises took place with great difficulty and did not justify the expectations for the rapid development of a new category of agricultural producers. It was found out that the causes of conflict situations that arose during the creation of land reserves and their subsequent distribution were generated by an imperfect legal framework, distrust of rural communities to new forms of management. It was established that the area of allocated land for those who wish to be engaged in farming in Vinnytsia Region was consistent with the average indicators for Ukraine. The low level of material and technical and financial provision of newly created farms by state structures is considered. The source of the research is the documents of the State Archives of Vinnytsia Region.

Keywords: farms, enterprises, agrarian relations, land reform, land stock, village council.

Tabl. 2. Lit. 12.

**АННОТАЦИЯ
СОЗДАНИЕ И РАЗВИТИЕ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ ВИННИЦКОЙ
ОБЛАСТИ (1991-1992 ГОДЫ)**

*ЛЕВЧУК Константин Иванович,
доктор исторических наук, профессор,
заведующий кафедрой истории Украины и философии,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

В статье исследован начальный этап становления и развития фермерских хозяйств Винницкой области. Выявлено, что создание фермерских хозяйств проходило с большим трудом и не оправдывало надежд на быстрое развитие новой категории сельскохозяйственных товаропроизводителей. Установлено, что причины конфликтных ситуаций, которые возникали при создании земель запаса и их последующего распределения были порождены несовершенной правовой базой, недоверием сельских общин к новым формам хозяйствования. Выявлено, что площадь выделенных земель для желающих заниматься фермерским хозяйством в Винницкой области отвечала средним показателям по Украине. Отмечен низкий уровень материально-технического и финансового обеспечения вновь созданных фермерских хозяйств со стороны государственных структур. Базой исследования служат документы государственного архива Винницкой области.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, аграрные отношения, земельная реформа, земли запаса, сельский совет.

Табл. 2. Лит. 12.

Інформація про автора

ЛЕВЧУК Костянтин Іванович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: ki_levchuk@i.ua).

LEVCHUK Kostyantyn – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Philosophy, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Sonyachna Str., e-mail: ki_levchuk@i.ua).

ЛЕВЧУК Константин Иванович – доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории Украины и философии, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: ki_levchuk@i.ua).

